

Könnyek nélkül..

nélkül

Bejön, kalap a fején, elegáns, énekel. Ágyúdörgés, puskaropogás. Elsötétedik a színpad. A Rádió hangját hallani: „Anyák és apák! Mentsétek meg gyermekeitek életét! Eljött az utolsó óra. Nincs idő habozásra. Hagyjátok el a házaítokat! Induljatok el azonnal! Induljatok, akár gyalog! Mindenki csak a legszükségesebbet vigye magával. Főleg élelmet. Az út még szabad nyugat felé. Induljatok!”

Közben gyertyát gyújt, az asztalra teszi, fokozatosan világosodik a színpad. Beszél, közben veszi le kalapját, kiskabátját.

A színpad hátsó falán régi színpadi szerepeiből fotók, a jobb szélen Vaszary János nagy alakú fotója. A fotók alatt az előadások és nevek láthatóak. Az előadás során többször átöltözik, a jelenettől függően.

Muráti Lili: Ismét elkövetkezett a farkasok órája. Drága János! 1944 karácsonyára briliáns fülbevalót vettél nekem. Szirénák üvöltése harsogott az éjszakában. A karácsonyfán égtek a gyertyák. Az ebédlő asztalon érintetlenül állt a vacsora. A telefon percenként csörgött, barátok, ismerősök hívtak. Tanácstalanok voltak ők is, hogy meneküljünk, vagy sem. Próbáltunk kérdezősködni, hol Jani, hol én vettem fel a telefont, de az a végén megsüketült. Az ajtón zörögtek, egy barátunk jött figyelmeztetni, hogy félóra múlva indul az utolsó autókaraván. Ékszereket, pénzt, értéktárgyakat szedtünk össze. Féltettebb bundámat, értékesebb ruháimat gyömöszöltem a bőröndökbe. Hirtelen olyan érzésem támadt, hogy meg kéne simogatnom a bútorokat, el kéne búcsúznom tőlük, mert meghalnak, csak ők még ezt nem tudják.

Lecipeltük a bőröndöket. Az autó a kapu előtt állt. Nem tudtuk az útirányt, csak az előttünk haladó autót követtük. A város végén aknatűzbe kerültünk, majd veszekedés, káromkodás hangzott mindenfelé. Az utat megtisztítani akarók befordították az árokba a forgalmat akadályozó kocsikat. Megszűnt minden részvét és szánalom. Az árokban az emberek tehetetlenségükben sírtak, vagy próbáltak mások autójára felkapaszkodni. Lépten-nyomon leállt a kocsik motorja. Féltünk, hogy mi is az árokban végezzük. A mellettünk álló kocsik sofőrjét kértem, hogy segítsen rajtunk. Megnézte a motort, és közölte, ki

kell tisztítani a karburátort. Azt mondta, két perc alatt végez. Amint a karburátort lesze-relte, az előttünk álló kocsik elindultak. Mögöttünk vadul túlköltek. A sofőr idegessé-gében kapkodni kezdett, kivette a karburátorból a szívókát, belefújt, hogy kitisztítsa, de véletlenül kiesett a kezéből. A sáros földön nem találtuk meg. Pár kilométerrel a hátunk mögött dörögtek az orosz tüzéség ágyúi. A sofőr beült a kocsijába, elment, mi pedig ott maradtunk egy használhatatlan járművel. Valaki megsajnál minket és vontatni kezdett. Olajosan, piszkosan ültem vissza a kocsiba. Arra gondoltam, hogy előző nap még a szín-padon álltam, és élveztem a közönség szeretetét.

Nem volt szerencsénk, mert az oroszok elvágták előttünk az utat. A gyűrűből nem volt kiút. A konvoj végén haladtunk, így könnyen vissza tudtunk fordulni. Erről nekem sike-rült a vontató sofőrt meggyőzőnöm.

– Művésznő drága, magának mindent – mondta.

De alig haladtunk pár kilométert, mikor egy csendőr ugrott elénk feltartott karokkal. Közölte, nem mehetünk tovább, mert löni fognak ránk az oroszok. Rövid habozás után visszafordultunk, félóra múlva elértük a menekülő kocsikat.

Ott már a katonaság ragadta magához a kezdeményezést. A síró nőket és gyerekeket házakba szállásolták. A tisztek úgy döntöttek, hogy a férfiakat felfegyverzik és megkísér-lik az út felszabadítását észak felé. Szerencsére nem volt elég fegyver, így János mellettem maradhatott.

A falu plébánosának a házába kerültünk többedmagunkkal. Nekünk csak szék jutott, azon ültünk, görnyedtünk. Így töltöttük az éjszakát.

Reggel hallottuk, hogy felszabadult a párkányi híd. Az anyák izgatottan öltöztették a gyerekeiket. A nagy sürgést-forgást kétségbeesés váltotta fel. Kiderült, hogy a legtöbb kocsi vezető nélkül maradt, hiszen sokan elmentek közülük a fegyveres csapattal. A tábor-nok kiadta a parancsot, hogy mindenkinek helyet kell szorítani, és amíg ezzel nem vég-zünk, addig egy autó sem hagyhatja el a falut. Ez este hatkor történt, de még éjfél előtt sem fejeződött be az igazságos elosztás. Közben egyes kocsik a parancs ellenére elindultak. A mi sofőrünk, a tökéletes katona mintaképe, megvárta az indulási parancsot. Lassan haj-nal három órát írtunk. Az úton az olvadt hó jéggé fagyott. Hajnali négy óra lehetett, mi-kor kiderült, hogy a párkányi híd elesett. És mi ismét visszafordultunk, nem tehattünk mást. Gyalog mentünk a plébános házába. Átfagyva lerogytunk, de a következő percben három orosz katona betörte az ajtót puskatussal. Az egyik megszólalt rossz magyarsággal.

– Nem félni, magyar. Orosz, jó!

Fegyvereket kerestek. A tisztek átadták nekik. Elment a három orosz. Fellélegeztünk. A következő órában tizenkét orosz lepte el a szobát. Közölték, hogy a tisztek és a katonák sorakozzanak az udvaron, utána átkutatták a civileket. Elvették óráinkat, értéktárgyainkat. Férjem öngyújtóját és töltőtollát is zsebre vágta. Az ékszeres kazettát eldugtam az ágy alá. Kifosztóink alig hagyták el a szobát, újabbak jöttek, ők már alaposabban kutat-tak, így az ékszeres kazettára is rátaláltak. Kézitáskámat felhasították, tartalmát kiborítot-ták a padlóra, ebből csak a sálakat és a kesztyűket szedték ki. A fehérenemű nem érdekelt-e őket, de a kölnivizet rögtön megitták.

Az igazi multság csak most következett. Három részeg orosz katona jött be a házba. Pálinkát követeltek. A plébános kétségbeesetten indult el, hogy pálinkát szerezzen vala-hol. Az egyik orosz belelőtt a szekrényekbe, felborította a pohárszéket, kisöpörte a porce-lánedényeket a kredencből. Ez idő alatt a másik orosz felfedezte az éléskamrát. A befőt-teket leverte a polcokról, folyt az édes vitamindús lé a kövön, de a sonkákat és a kolbá-szokat behozta. Elvadult zabálásba kezdtek. Odadobtak egy-egy falatot nekünk is, mint a kutyáknak. Nem ettük meg.

Nyílott az ajtót, civil ruhás magyar tiszt jött be. Az oroszok leültették, barátságosan vere-gették a vállát. Ekkor jelent meg a plébános egy üveg pálinkával. Az oroszok vizespoharak-ból itták a pálinkát. Az egyik orosz felfedezte, hogy a tisztnek fehér és ápolt a keze. Kiabált.

– Ofcir! Burzsuj!

Percek alatt levették a kezét, megmotozták, elvették az igazolványát, a fegyverét, majd kicipelték a konyhába és agyonlőtték. A három orosz röhögve jött vissza a konyhából, hogy folytassák az evés-ivást. Szerencsére két újabb orosz lépett a szobába. Udvariasan kö-

szöntenk mindenkinek. A másik három orosz röhögve mesélni kezdett, nyilván az agyonlőtt katona esetét. Míg az oroszok beszélgettek, én csendben az ajtóhoz lopakodtam. János követett. Annyira hangoskodtak, hogy meg sem hallották, amikor hátul kisurrantunk az épületből. Az utcán részeg orosz katonák lövöldöztek. Nem törődtek velünk. Megindultunk a havas úton, elértük az országotat. Megkezdtük vándorutunkat. Az üldözöttek, nincstelének, kítaszítottak, hazátlanok vándorútját hóban, sárban, lerongyolódva, éhezve.

Órák hosszat gyalogoltunk. Fogtam férjem kezét, már elfogytak belőlünk a szavak. Különös játékot űzött velem az emlékezet. Törzs Jenő jutott az eszembe. Ifjú lányként szerelmes voltam belé. Koslattam utána, mint oly sok fiatal színésznőcske.

– Kislány, menjen már, mit akar tőlem? – kérdezte.

– Szerelmes vagyok magába, Művész úr – rebegetem.

Ő csak legyintett és ment tovább. Szerelmes voltam belé, de lehet, ha akkor megcsókol, elájulok. Ha most látna itt, sárosan, piszkosan, biztosan megrendülne. Megrendülne?

Még jobban megszorítottam János kezét, kicsit rádőltem, úgy caplattam tovább.

– Szeretlek, drágám – súgtam a fülébe.

Pillanatra megálltunk, megölelt.

– Minden rendben lesz, kedvesem – nyugtatott, és mentünk tovább.

Csak egy pillanatra álltunk meg, nehogy megfagyjon a lábunk. Egy idegen falutól pár kilométerre hirtelen orosz őrszem állított meg bennünket. Nem értettük, mit akar, de elmutogatta, hogy kövessük az erdőbe. Kisebb tisztáson három állig felfegyverzett orosz üldögélt. Átkutattak bennünket. Jani pecsétgyűrűje még megvolt, lehúzták az ujjáról. A retikülömből kivették a fésűm, a tükröm, a rúzsom. Intettek, feküdjünk a földre. Azt hitük, kivégeznek. Órákig feküdtünk a havas földön. Ha beszélgettünk, ránk kiabáltak. Arcom félig a sáros fagyott földön. Mit vétettünk, kérdeztem magamtól. Zsidókat, szegény családokat bújtattunk az Andrássy Színház pincéjében, miközben Szalasi és társai is ott mulattak szórakoztató színdarabjainkon. János figyelmeztetett, hogy semmilyen körülmények között se mondjam ki azoknak az embereknek a nevét, akiket a színház pincéjében bujtattunk. Minél feszültebb lett a helyzet, annál élénkebb lett a színpadi játékom. Kacagtam, kacérokodtam, hódítottam a közönséget, azt akartam, hogy szeressenek, tapsoljanak. Mit tettünk mi? Kérdeztem magamtól, miközben átfordítottam a fejemet, hogy ne fagyjon meg az arcom. Színésznő vagyok, játszottam. Mi közöm van nekem ehhez a háborúhoz! Forrt a lelkem, miközben három napja nem ettünk, nem aludtunk. Az őrszem időnként újra megjelent, újabb áldozatokat cipelt magával. Kivétel nélkül férfiak voltak, nagyobb részben civil katonák. Este belénk rugdaltak, hogy álljunk fel. Megindultak velünk a faluba, ott az orosz parancsnokságra vezettek. Elvették a pulóveremet, a férjem sálát. Az őrmester egy-két embert leköpött, majd káromkodva távozott. Jött egy másik orosz katona, kijelentette, hogy a magyarok mind piszkos disznók, a szovjet ellenségei, és a foglyok elnyerik méltó büntetésüket.

Egy mosónő mellém ült, szatyrában kopasztott tyúk volt, kenyér és tea. Öröme, hogy művészekkel van együtt, annyira felbátorította, hogy az oroszoknak elmondta, kik vagyunk és kérte, hadd főzzön nekünk teát. Kimehettem a mosónővel a konyhába. Ott felismertek, boldogan átkaroltak a női foglyok. Meghatódtam, szeretetük jól esett. És csodák csodája, az orosz tiszt azt mondta, ő szereti a művészeteket. Elengedtek minket, sőt, a mosónő is jöhetett velünk.

Alig hagytuk el a falut, mikor az árokból egy orosz katona mászott elő. Ugyanaz a jelenet játszódott le, mint tegnap. Megint a fagyos földön feküdtünk, aztán visszakísértek oda, ahonnan jöttünk. A tolmács felismert bennünket, hosszan tárgyaltak, majd ismét szabadon bocsátottak. Férjem kérte őket, hogy adjanak erről papírt, de nem adtak.

Félig mezítláb, szótlánul mentem János mellett. Apám jutott eszembe, aki néha övvel csapott rám, és bátyáimmal kizavart a házból. Hárman csavarogtunk, de néha ők is elgyepáltak, mert unták, hogy vigyázniuk kell egy lányra. Talán a gyermekkor vétezzett fel és tett acélossá.

– Élni kell! Élni kell! – súgtam a fülébe.

Egy faluhoz értünk. Meglátunk egy egyedül álló kis házat. Az istálló üresen tátongott, az udvaron agyonlőtt kutya hevert a jeges hóban. Kopogtunk. Fialat gazda ajtót nyitott,

betessékelt minket a konyhába. Felesége ott ült a tűzhely mellett gyermekével az ölében, és sírt. A gazda elmondta, hogy az éjjel az oroszok megerősszakolták a feleségét. Éppen szoptatott, a babát letépték a melléről és a sarokba vágták. Ezek után kifosztották a házat.

Egy kis levest adtak kenyérrel. Kérték, menjünk tovább, mert félóránként razziáznak az oroszok. A gazda megígérte, segít, hogy ne tévedjünk el. Elbúcsúztunk a feleségétől, és a gazda vezetésével elindultunk a földeken Budapest felé. Mentünk, mentünk a hideg szélben, féltünk, hogy az éjszakát a szabadban kell tölteni. Kérdeztem a férjem, a híres Vaszary Jánost, az Andrassy Színház direktorát, szerzőjét, magyarázza már el nekem, mint annak idején a próbák során, ha nem értettem valamit, mi lehet azokkal, akik tényleg náci-cik voltak, és segítettek a németeket. Névtelenek, és sunyin lapulnak valahol, és mi, akik semmit nem tettünk, kénytelenek vagyunk menekülni. János hallgatott, magához vont, majd végre megszólalt.

– Erre nem most kapod meg a választ.

Már teljesen besötétedett, mikor egy falu szélén megpillantottunk egy házat. Óvatosan körüljártuk, de az udvarban ugatni kezdett a kutya. A házból öregember lépett ki. Bemutatkoztunk, szerencsére behívott minket. Felesége örült nekünk. Fejedelmi vacsorát kaptunk, krumplilevest, barna kenyérrel. Nagy tisztelettel, szinte hízelegve köszöntem meg az ételt. Csontos jutott eszembe, akivel mindig ezen a hangon beszéltem. Úgy hívtam, Csontos úr! Mesélni kezdtem.

– Óh, Csontos, áprilisban még az én színházi öltözőmben adott interjút.

– Ismeri Csontos Gyulát? Micsoda színész! – lelkesedett az asszony.

Elmeséltem, hogy a mi színházunkban ünnepeltük a negyvenéves színházi évfordulóját. Több darabban játszottunk együtt. Hódolója voltam. Jani örült, hogy ismét csillog a szemem, hogy nevetek. Mert nevetve meséltem, hogy a fiatal lányok miként próbálkoztak Csontos Gyulánál, kinek a szívét bizony nem lehetett egykönnyen meghódítani. A gazda, aki nyugalmazott bányász volt, egy üveg bort is előkotort a rejtkehelyéről. Férjem éppen mondta, hogy Csostost sosem szólítottuk a keresztnévén, amikor is a kutya hevesen ugatott, aztán kopogtak. A szomszéd lépett be, fiatal bányász. Lihegve hadarta, hogy az oroszok szedik össze a férfiakat a faluban. Állítólag Szibériába viszik őket, mindenkit elvisznek tizenötől hatvanéves korig. Mondta, lemegy a bányába, ott nem találják meg. Az öreg bányász elment, Jani is hívták, de ő maradt. Kijelentette, nem hagy egyedül. Az asszony örült, hogy maradtunk. Az előző vidám hangulat elmúlt. Azon az éjszakán megvetett ágyban aludtunk, és főként meleg szobában. Mély álmunkat a bányász felesége, és annak kutyája őrizte.

Arra ébredtünk, hogy férfisirást hallunk. A fiatal bányász sírt a konyhaasztalra dőlve. Megrendített. Éjszaka betörték hozzájuk az oroszok, felesége a szomszédban volt, ő a bányában bujdosott. A részeg katonák nőt kerestek, de nem találtak, ezért bosszúból felgyújtották a házat. A fiatal bányász mellett fél pár cipő, egy-két lábos és női kalap hevert a konyhaasztalon. Ez volt minden, amijük megmaradt. A mi háziasszonyunk pedig remegve mesélte, hogy élete legborzalmasabb éjszakáján van túl. Nem aludt egy percet sem, mert ötször jártak a házban az oroszok. Részegen asszonyt kerestek. Azt mondta, van Isten, aki vigyáz ránk, mert nem mentek be a szobába, elhitték, hogy egyedül él.

Janival úgy döntöttünk, hogy nem élünk vissza a háziak vendégszeretetével, indulunk. Állítólag tizennyolc kilométerre voltunk Budapesttől. Ettünk, az útra is kaptunk kenyeret. Megköszöntük a szívélyességüket. Napfényes idő volt. Angol dalokat dúdoltam halcan. Jánoson láttam, csodálja vidámságomat. Kezemet fogta, mosolyogva nézett rám, szavak nélkül is úgy tudott szeretni, hogy kedvem volt élni.

Rendezett csoportokban, három-négyszáz nehézbombázó repült el fölöttünk, amerikai gépek. Budapestet bombázták. Jánossal úgy döntöttünk, hogy mégis továbbmegyünk. Arra gondoltunk, egy nagyobb városban könnyebb észrevétlenné válni. Reméltük, találunk barátokat. Az átázott földeken, réteken, térdig gázolva a sárban, beértünk Hidegkútra. A faluban ezerszámra nyüzsögtek az oroszok. Az egyik utcán két fiatalember jött velünk szemben, felismertek és mindenáron a szolgálatunkra akartak lenni. Az egyik megadta a címét, mondta, menjünk hozzájuk, ott nyugalomra találunk. Ők nem tudtak elkísérni, mert az orosz parancsnokságra tartottak dolgozni. Megköszöntük. Elindultunk,

hogy megkeressük a házat. A háziak először bizalmatlanul fogadtak, de amikor megtudták, hogy kik vagyunk helylél kínáltak. Végre fürödhettem. Jani megborotválkozhatott, sőt, ruhánkat is sikerült rendbe tenni. Meleg ebédet kaptunk. A fiatalasszony igazi babkávéből főzött nekünk feketét. Kérték, ne maradjunk egy éjszakánál tovább, mert nem vagyunk teljes biztonságban. Vacsora után pokrócokkal és szőnyegekkel fekhelyet készítették számunkra a szoba padlóján.

Másnap reggel megköszöntük a háziak jóságát és indultunk. Az egyik oroszul beszélő fiatalember felajánlotta, hogy elkísér bennünket. Budára akartunk eljutni. Mondtuk a fiúnak, hogy a földeken keresztül hagyjuk el a falut, de ezt ő veszélyesnek tartotta. Mondta, hogy már közel vagyunk az arcvonalhoz, és kémnek tarthatnak minket, és akkor azonnal agyonlőnek. Maradtunk az úton. Vagy két óra múlva feltűnt száz emberből álló csoport, oroszok kísérték. Nekünk is be kellett állni a sorba, a fiúval együtt. Az egész társaságot egy ház udvarába kísérték, ahol már száz ember várakozott, az éjszakát a szabad ég alatt töltötték. Kísérőnk beszélgetni kezdett az egyik oroszral, aki közölte, hogy a GPU, az Orosz állami Hatóság parancsnokságán vagyunk, ki fognak hallgatni minket, aztán hazamehetünk. Ültünk, vártuk a kihallgatást. A fiúról apám fiatalokorú arca jutott eszembe.

Apám, a katonatiszt, lotharingiai franciának született, én anyám szépségét örököltem. Négyéves koromig éltünk Párizsban, aztán kinevezték apámat Bulgáriába hajóápolomás-parancsnoknak. Ott jártam óvodába. Később kerültünk, Ausztriába. Nevelőintézetbe adtak. Aztán hazakerültem Szegedre, ott jártam elemibe. A harmadik gimnázium után Marienhöhebe kerültem, az angolkisasszonyokhoz. Otthagytam az intézetet, tizenöt évesen. Spretti gróféknál nyaraltam, majd hazafelé jövet, Münchenbe meghívott magához egy barátnőm. Nála maradtam, anélkül, hogy írtam volna haza. Minek is írtam volna, hiszen nem törődtek velem a szüleim, különösen apám nem. Emlékszem, a barátnőm mamája egyik este elvitt egy hotel bárjába, zokniban, matrózruhában. Éreztem, hogy mindenki engem néz, azt éreztem, tetszem. Kihúztam magam, és eldöntöttem, hogy színésznő leszek, és sokan fognak csodálni, szeretni, és apám le van... nézve. Két bátyám után apám harmadszorra is fiút akart, miközben velük sem törődött. Ültem, néztem a fiú profilját, legszívesebben megérintettem volna. Az érintés utáni vágy nem apámnak szólt, hanem egy arcnak, ami hasonló, és mégis mennyire más, segítő. Ültem, férjem mellett, lehorgasztott fejjel, és arra gondoltam, ezt is túl kell élni, az a dolgom, hogy bírjam erővel. Erősnek kellett lennem, a férjem miatt, magam miatt. Játszottam én a színpadon áldozatokat is. A különös, kalandos darabokban is mindig megmenekültem, most ugyanez a dolgom.

Félórás kínos várakozás után behívtak, azt akarták tudni honnan jövünk és hová tartunk. Este szokatlanul megélnéül az ágyúzás, lövöldözés. Német bombázók támadták az orosz állásokat. Hajnalra csend lett. Reggel tudtuk meg, hogy az oroszok kiürítették a falut. Szerencsére a németek elvesztették a nagy páncéloscsatát. Felszabadítóink pedig továbbra is azt hitték, hogy azt csinálhatnak velünk, amit akarnak. Amerikai és orosz gépek szakadatlanul bombázták a még ellenálló városrészt. Néha ezer gép is keringett a romváros felett.

Egyik nap szekér állt meg a ház előtt, két orosz tiszt ugrott le róla. Tolmács is volt velük. A férjem keresték. Elmondták, mennyire örülnek, hogy megismerkedhetnek egy magyar művésszel. Kérték, menjen velük, mert van egy tiszt, aki szintén szeretné megismerni. János vonakodott. De ők csak erősködtek.

– Magukkal megyek. Színésznő vagyok, én is művész. Nem hagyom egyedül a férjem – közöltem.

Az oroszoknak nem tetszett. Kijelentették, asszony nem jöhet. Ordítottam.

– Mondja meg ezeknek az oroszoknak, hogy nagyon gyáva katonák lehetnek, ha félnek egy asszonytól. Miért félnek tőlem? Én csak elkísérem a férjem, aztán vele együtt visszajövök.

A kapitány hosszasan vakargatta a fejét, végül bólintott. Felültünk a szekérre. János fülebe súgtam, beszéljük meg, mit mondunk, ha kérdezik, hogy miért éppen itt vagyunk. A közlegény az oldalához szorította a géppisztolyát, és integetéssel adta a tudunkra, hogy ne beszéljünk.

Egy darabig elcsendesedtem, aztán halkan énekelni kezdtem egy angol dalt. Az oroszok először csodálkoztak, aztán élvezettel hallgatták. A dal szövege egyszer csak megváltozott. Ugyanarra a melódiára elénekeltem, mit mondjunk, ha külön-külön kihallgatnak. Mikor negyedóra múlva véget ért a dal, az egyik orosz tiszt megtapsolt, és mondta.

– Haraso, nagyon szép.

A szekér Budapest felé haladt. Körülöttünk temetetlen holtak, döglött lovak, szétlőtt tankok, lezuhant repülőgépek roncsai. Csak néha jött velünk szembe pár száz rongyos, szomorú ember, akiket orosz fegyveresek kísértek. Befordultunk egy villa kertjébe. A ház nagy termében húsz orosz közlegény tartózkodott. Az egyik társaság kártyázott az asztal egyik végében, vad ordítás és röhögés közepette. Az asztal másik végén négy katona la-vórból valami levesfélét evett, szürcsölték, kanalazták, a húsdarabokat kézzel halászták ki belőle. Férjemet behívták a belső helyiségbe, engem a szomszéd villába hurcoltak a házmesterék lakásába. Jánost az orosz tiszt borral kínálta, meséltette a munkájáról, majd át-kísérték hozzám. Az oroszok megmondták, hogy itt biztonságban vagyunk, de ha szök-ni próbálunk, nagy baj lesz. A házmester-család először örült nekünk, a férfi különösen félszegen viselkedett. Bemutatta feleségét, és tizennégy éves lányát. Náluk vacsoráztunk. Megtiszteltetésnek vették, hogy hírességek lakhatnak náluk. Előkerült a kamrából a félt-ve őrzött sonka, még befőttet is bontottak. Mikor látták, hogy csodálkozunk ezen a gaz-dagságon, elmesélték, hogy a villában orosz táborig postahivatal van, és ezért éjjel-nappal fegyveresek őrzik. Gazdagságuk másik okát, amiről nem beszéltek, csak később tudtuk meg. A házmesterék kifosztották azoknak a lakóknak a lakásait, akik elmenekültek, vagy akiket elhurcoltak az oroszok.

A szobában, a padlón kaptunk helyet. Alváshoz készülődtünk. A padlóra terítettem Ja-ni télikabátját. Halk koppanást hallottunk. A padlón kis rézcsövecske csillogott, a karbu-rátor szívókája volt. Dermedten néztük az apró tárgyat, ami ide juttatott minket.

Másnap megismerkedtünk a villa tulajdonosával. A pincében lakott a feleségével. Ma-gas rangú állami tisztviselő volt. Végre kulturált emberekkel beszélgethettünk. Kopottan, rongyosan üldögéltek több ládából tákolt ágyon. A pincének nem volt ablaka, de a látoga-tásunkra mécesst gyűjtöttek. Övék volt a házmesterék kamrájában felhalmozott liszt, zsír, cukor és az egyéb élelmiszerek. Az asszony feljárt a pincéből főzni maguknak. Az öregúr letagadta az oroszok előtt, hogy ők a villa tulajdonosai. Örültek, ha egy nap levesre válót kaptak. Ezért az idős villatulajdonos segítette a házmesteréknek fát vágni. Emlékszel, még dohányt is adtak neked?

Negyvennégy telét írtuk, és mi '41 tavaszán házasodtunk. Akkoriban ti uraltátok a szín-házi kultúrát, Gábor és Piri testvéreiddel. Pirit jobban szerettem, kedves volt, tehetséges. A Vasaryak tehetségesek. Írtál, rendeztél, szerveztél. Színházat csináltál. Mindig telház-zal játszottunk. Abban az időben teniszeztam, lovagoltam, sportoltam. Emiatt sokszor kés-tem a próbákról. Egyszer közölted velem.

– Ha maga még egyszer elkésik, felpofozom.

Persze újból késtem. Erre mondtad.

– Ha én magat feleségül venném, nem laknék egy házban magával.

És feleségül kértél, és valóban sokáig nem éltünk egy lakásban, csak később, de akkor is külön hálószobánk volt. Emlékszel, nászéjszakánk sem lehetett, mert az esküvő után azon-nal Berlinbe repültem filmezni. Amikor hazajöttem a forgatásról, levél várt. Írtad, vidé-ken vagy egy barátodnál, ha látni akarlak, menjek utánad. És én mentem. Boldogok vol-tunk, bárhova mentünk örültek nekünk. Írtad nekem színdarabjaidat, amikben lehettem díva, szerelmes, árva, vagy éppen nagyasszony. Kopogtál, ha a színházban az öltözőmbe be akartál jönni, és kopogtál, ha a hálószobámba szerettél volna bejönni.

– Most összebújva fekszünk. Ez a mi nászutunk – súgtam a füledbe. Magadhoz szorí-tottál, szíved szaporán vert.

– Veled mindenütt jó! – súgtad.

Összekuporodva feküdtünk a házmesterék szobájának padlóján.

Egyik nap meglátogatott minket a postahivatal vezetője, egy jókedvű, mindig mosoly-gós orosz főhadnagy. Andrejevics Andrejevnek hívták. Polgári életben bankigazgató volt

Bakuban. Törte a németet, így tudtunk vele beszélgetni. Csodálkozott az európai viszonyokon, megállapította, hogy a mi kultúránk erősebb.

Elmagyaráztam, hogy Európában nem szokás beszélgetés közben a hölgyek combját csapkodni, és a férfiak nem fújják az orrukat a tenyerükbe, sőt, a körmüket is megtisztítják. Még pimaszul hozzátettem: az európai férfiak kopognak, mielőtt bejönnek. Jó tanítványnak bizonyult, mert ezután kopogott. Mindenáron apácakolostorok címét akarta, mert mulatságosnak találta azt a gondolatot, hogy erőszakot kövessen el a szüzeken. Ha Isten nevét hallotta, kiköpött. Ezzel annyira felidegesített, hogy egyszerűen pofon vágtam. Ő vidáman nevetett, láttam szemében a vágyat. Nem féltem tőle. Tudtam, sosem bántana.

A házmesterné szívélyessége napról-napra csökkent, már alig adtak enni. Sőt, lányuk élvezettel majszolta a süteményt előttünk. Mi nem kértünk semmit. Volt, hogy egész nap nem adtak egy falatot sem.

Az oroszok elvittek kihallgatásra. Az érdekelte őket, hogy férjemet mint írórt milyen politikai párt érdekelte. János mondta, hogy egyik sem. Az orosz közölte, hogy az irodalom politika. Ha nem szolgálta a kommunisták érdekeit, akkor az politika, tehát fasiszták vagyunk. Férjem elmondta, hogy járt Németországban, de semmi köze az ottani politikához. Ő színpadi szerző. Az orosz erre kijelentette, hogy biztos Hitlerrel találkozott, és akkor nemcsak fasiszta, hanem náci is. János szerényen megjegyezte, hogy ezen az alapon Molotovot is nácinak lehetne tekinteni, miután ő is járt a hitleri Németországban. Erre az orosz kapitány közölte velem, hogy veszedelmes agitátor. Kérdezte, hány német katonát ölt meg a megszállás alatt. Férjem mondta, egyet sem. Erre az állította, hogy közönyössége miatt bűnös, sőt, cinikus. És minden bizonyal az írásaival felbiztatta a magyar népet, hogy szabotálja a háborút. János mondta, hogy békés ember. Itt a kihallgatás váratlanul véget ért, mert a közkatoná gramofont hozott a kapitánynak, amit ő azonnal ki akart próbálni. Visszakísértek minket a házmesterékhez. Üres gyomorral feküdtünk le. Másnap Andrejevics Andrejev jött elbúcsúzni, és meghívott minket vacsorára.

Andrejev jó házígazdának bizonyult, két vödör bor állt az asztalon, nagy tálban vagdalt hús, sonka, sütemény. Külön edényben feketekávé. Orosz szokás szerint tálból evett mindenki, a főhadnagy és az őrmester többnyire kézzel. Elégtétellel töltött el minket, hogy a vacsoránál a házmesternének kellett kiszolgálnia. Alázatosan hajlongott az oroszok előtt. Vacsora után elmeséltem nekik eddigi bujdosásunk történetét. Andrejevnek rendkívül tetszett, hogy az oroszok kifosztottak minket, röhögött és a combjait verdeste.

– Ruszki soldat, zabra! Az orosz katona lop.

Az őrmesternek láthatóan nem tetszett a főhadnagy röhögése. Vacsora után félrevont minket, és bocsánatot kért a többi orosz nevében. Tökéletes franciasággal beszélt. Elmesélte, hogy Párizsban tanult, gépészmérnöki oklevelet szerzett. A főhadnagy odalépett hozzánk.

– Galambocskáim, vigyetek ruhát!

Kinyitotta a szekrényt, amiben megláttam az idős villatulajdonos asszony ruháit. Azonnal igent mondtam, kinyaláboltam a ruhákat és hatalmas batyuval távoztunk. Egyenesen a pincébe mentünk. Az asszony minden egyes ruhadarabot úgy ölelt magához, mint ha elveszett gyermeke lenne.

Óh, a ruháim! Micsoda toalettem volt! Micsoda sztárok voltunk Szeleczy Zitával, Mezei Máriával. Őket szerettem a legjobban. Soha nem rivalizáltunk. Nem volt rá szükségünk. Mezei imádta a kalapjaimat. Különösen Mezeivel kerültem közelebbi kapcsolatba. Máriának mondtam egyszer.

– Múlt nincs, csak jelen van. Soha ne nézz vissza! Ami nincs, az nincs.

Drága Mária, nevetett, és mondta, született bölcs vagyok. Bölcs vagyok? Tigris vagyok, egy igazi vadmacska, aki mindig talpra esik. Szakadt göncökben tengődtünk, bizonytalan volt a vacsoránk, és mégis éltetett minket a remény.

A házmesterné szinte semmit nem adott enni, közölte, fölöslegesek vagyunk, menjünk el. Pár nap múlva férjemet ismét kihallgatásra vitték. Akkor kérte a kapitányt, hogy néha küldjenek nekünk enni, mert éhen halunk. Csodálkozva vette tudomásul, hogy a házmesterék nem adnak enni, pedig magyarok vagyunk. Harmadnaponként küldtek egy-egy tál

levest. Iván, a közkatoná, a legképtelenebb edényekben hordta hozzánk az ételt, hol vázában, hol hamutartóban. Egyszer éjfél után állított be. Ránk ordított, hogy azonnal keljünk fel. Nagy levestálban bort hozott. Felszólított, hogy igyunk. Mikor elfogyott a bor, megtiltotta, hogy lefeküdjünk. Ülve kellett várni rá. Hamarosan visszatért tepsiben lötyögő borral. Ezt is meg kellett innunk. Csak ezután engedte, hogy lefeküdjünk.

A házi úrtól kölcsönkértem egy orosz–magyar társalgási könyvecskét, ebből tanítottam Ivánt. Ezt a könyvet gyengeelméjű szerkeszthette, mert csupa ostoba mondat volt benne. Ilyeneket kérdeztem Rettenetes Ivántól, miközben géppisztolyát ránk szegezte.

– Nem untatja önt a mi társaságunk?

Iván vakargatta a fejét, mondta:

– Nye.

Erre én:

– Nem találja, hogy a mi éghajlati viszonyaink roppant kedvezőek?

Iván leeresztette a géppisztolyt és aggódva figyelt.

Én folytattam.

– Remélem, nincs ellenére, ha a legközelebbi táncot önnel szeretném ropni?

Ezek után a kezéből kihullott a géppisztoly és olyan harsányan kezdett röhögni, hogy majdnem leesett a székről. Ettől kezdve, ha minket látott, azonnal röhögött, és a géppisztolyt nem vette le a válláról.

Egyik este, amikor a sötét szobában ültünk, mialatt a házmester-család a konyhában vacsorázott, benyitott hozzánk Nyikoláj, az őrmester. Mikor meglátta, hogy mi étlen-szomjan ülünk, szörnyen felháborodott. Ezután mindennapos vendégei lettünk Nyikolájnak. Lassan bizalmas barátság alakult ki köztünk. Elmeséltem neki a pincében lakó szerencsétlen házaspár történetét. Megszánta őket, így Nyikoláj asztalánál már öten ültünk és ettünk. Vacsora után az öreg tanácsos leült a zongorához. Nyikoláj imádtá a zenét. Megakarta tanulni a magyar táncot. Miközben kint az éjszakában szünet nélkül lövések dördültek, géppisztolyok kerepeltek, én Nyikolájjal csárdást táncoltam.

Jánost időnként elvitték kihallgatásra. A kapitány közölte, hogy nincs velünk gond, ártatlanok vagyunk, de az elengedésünk előtt segítsünk abban, hogy a magyarok megkedveljék az oroszokat. Férjem mondta, hogy a politikát utálja, nem szeretne semmilyen agitációban részt venni. Ezek után a kapitány üvöltözött, az asztalt verte, ordította, hogy mi burzsujok vagyunk, és nem érdemes velünk foglalkozni.

Egyik este Nyikolájnál vacsoráztunk, amikor is váratlanul betoppant egy orosz főhadnagy. Leült közénk, kitűnően beszélt franciául és németül. Ez volt az első orosz, aki valóban művelt volt, ismerte hazája művészetét, irodalmát. Megígérte, ha ártatlanok vagyunk, segít.

– Az oroszok barbárok, de él bennük valami homályos vágyakozás a jóság, a szépség után. Nézzenek körül, hogyan élnek itt, mint a foglyok! Minden csupa ellentmondás. A németek bizonyára rendszeresebben járnának el. Percnyi pontossággal megkapnák naponta, kétszer vagy háromszor az üres levestüket, de komoly börtönben őriznék magukat – mondta.

Másnap reggel átjött hozzánk a tolmács és közölte, hogy szabadok vagyunk. A házmesteréktől való búcsúzás rövid volt. A kislánynak ajándékoztam az egyetlen megmaradt sálam, Jani pedig az őrmestertől kapott maradék dohányt a házmesternek adta.

Nyikoláj egészen elérzékenyült, jobbról és balról megcsókolt bennünket, aztán régi orosz szokás szerint megcsókolta mindkét vállunkat.

Elindultunk. Az egyik utcasarkon két asszony térdelt a hóban egy döglött ló mellett. Nyúzták a lovat, hogy húst vágjanak ki belőle. A másik utcasarkon idősebb ember hullája feküdt keresztben a járdán. Arcán lövések nyomait láttuk. Mellén cédula: „Így jár a nép ellensége. Nem szabad temetni.” Nem tudom, miért volt a nép ellensége. Megmerevedett kezében egy darab fekete kenyeret szorongatott.

Ismerős villa mellett haladtunk el. Barátaink laktak itt, egy színésznő a férjével. Hosszan kopogtunk, mire ajtót nyitottak. A színésznő alig akart minket megismerni, nem volt benne részvét, még hellyel sem kínált. A közönyön kívül félelem is bujkált a szemében. Megtudtuk, hogy férjét munkára vitték el az oroszok, őt pedig tizenöt orosz katona becstelenítette meg. Mirőlünk annyit hallott, hogy Hidegkúton rejtőztünk el. A színész, akivel találkozott, azt is elkotyogta, hogy ő jelentett fel minket a GPU-nál. Végre meg-

tudtuk elfogatásunk okát. A színészt futólag ismertük, soha semmi bajunk nem volt vele, nem tudtuk meg, miért jelentett fel. Különös fintora a sorsnak, mikor elhagytuk a villát, összefutottunk vele. Barátságosan sietett elénk, közölte, sajnálja, ami velünk történt. Ráripakodtam.

– Miért jelentett fel bennünket?

Vörös lett, zavartan dadogott.

– Irigység és gyűlölet kínozza, amikor a származása miatt nem játszhatott? Ezt megértem, de ezért miért minket okol? – kérdeztem.

Erre nem tudott mit mondani, tátogott egy darabig, aztán sarkon fordult és elment.

Mikor ismét megérkeztünk Hidegkútra, a keresztény papírokkal bujkáló zsidó család kitörő örömmel borult a nyakunkba. Legmelegebben egy pörge bajuszú fiatalember ölegetett minket, eddig még nem láttuk. Könnyes szemmel csókolgatta a kezem. Budapesti újságíró volt, aki német koncentrációs táborból szökött meg. Még egy új lakója lett a háznak, Wolf úr, aki régen banki tisztviselőként dolgozott. Wolf úr útlevele a borotvakészlete volt. Amint meglátott egy orosz katonát, beszappanozta és megborotválta. Így mindig elengedték. Csíkos pizsamanadrágot viselt és rózsaszínű csipkés női blúzt. Ezt a ruházatot bal lábán fehér, jobb lábán kék teniszcipő egészítette ki. Alázatosan viselkedett. Származása miatt a német megszállás első napján befalaztatta magát a háza pincéjébe. Csak egy lyukat hagytak a falon, amelyen keresztül a házmester beadogatta az élelmiszert és a legfrissebb újságokat. Kilenc hónapig élt így. Amikor a harc dühe csillapodott, kifalaztatta magát. Az első orosz katona, akit megölelt, elvette mindenét. A második felszabadító már kénytelen volt a ruhájával és a cipőjével beérni. Wolf úr alsóneműben maradt az otthonában. Nem mert kimozdulni. Az oroszok kivitték, hullákat temetett három napig. Az utcán szerezte különös öltözékét. Aztán nekivágott az országútnak.

– Drága művésznő, mindent ott hibáztam el, hogy egy-két hónapot tévedtem, még befalazva kellett volna maradnom – mondta.

A férfiak összefogdosása még tartott. Aki csak egy percre kidugta az orrát az utcára, már elcsípték. Férjemet az orosz parancsnokság autószerelő műhelyébe rejtette a házigazdánk. Egy napon – míg a férjem dolgozott – elvittek az oroszok. Buda felé tereltek, tolmács is volt velünk. Amikor Jani ezt megtudta, csapot-papot otthagytott és loholt utánam, veszélyre nem gondolva. Mentünk az úton, egyszer csak hallottam Jani kiáltását. A hóban csett-botlott, kimerülten lihegett. Mind a ketten foglyok lettünk ismét. Pár óras gyaloglás után bekísértek egy budai villába. Álldogáltunk a fal mellett és várakoztunk. Az oroszok folyton ettek-ittak. Már egészen beesteledett, mikor a tolmács közölte, reggel visznek tovább. Az őr abba a lakásba kísért minket, ahol a tolmács is lakott. Riadt, sovány öregasszony fogadott. Mikor meghallotta, hogy reggel óta nem ettünk, nekilátott vacsorát főzni, maradt még egy kis babja. A bab nehezen főtt meg, órákon át ínycsiklandozó illatokkal töltötte meg a szobát a készülő bableves. Az orosz katona az ágyon ült, géppisztolyát tisztogatta. Mikor elkészült a leves, az asztalhoz ültünk, az orosz odajött, elvette az orrunk elől a lábost, majd az ablakhoz ment, kinyitotta és kihajította. Ezek után megtiltotta, hogy beszéljünk. Reggel orosz járőrök kutatták át a házakat, német katonákat kerestek. Ültem, kezemet hátul összekulcsoltam, remegtem. János fülembé súgta, úgy ülsz itt, mint a *Tűzmadár* premierjén. Akkor is remegett a kezem, de nem akartam, hogy a közönség lássa, így hátul összekulcsoltam. A kritikusok írták: Muráti Lili új színészi eszközökkel játszik.

Az emlékek feloldották bennem a félelmet. Minden bemutató előtt izgultam.

Sokszor vidékre szervezted az első előadásokat, hogy oldjad a feszültségemet, és majd a pesti közönség előtt, mikor már a kritikusok is megjelennek, ne remegjek. De látod, a kézremegésemet is új stílusnak vélték, és nem végtelen nyugtalanságomnak. Sosem volt bennem manír, mindig önmagamat adtam. A *Csúnya lány*ban is esetlen voltam, mert önmagamat adtam. Mert élt bennem az esetlen lány, a gyerekkoromból. Elhittem, hogy csúnya vagyok. Ha szépasszonyt alakítottam, akkor pedig elhittem, hogy én vagyok a legszebb. Egyébként, valóban később lettem igazán szép.

Cipeltek bennünket egyik villából a másikba, de mindegyik túlzásfolt volt. Az orosz őrmester végül egy börtönre akadt, ott befogadtak. Keskeny padon ültünk. Odament a férjemhez egy férfi.

– Jó estét, művész úr! Sokat tapsoltam az ön darabjainak és filmjeinek. – Nekem hódolattal kezelt csókolta.

Kiderült, az egyik legnagyobb rádiógyár vezérigazgatója volt. A börtön megtelt államtitkárokkal, grófokkal, egyetemi tanárokkal és feleségeikkel. Külön raktak minket, Jánost a férfiak közé, engem a nőkhöz. Mit csináltam? Én mit csináltam! Egész éjszaka szórakoztattam az öőröket és a rabtársnőimet, magyar dalokat énekeltem. Az ör annyira jól érezte magát, hogy eleget tett a kérésemnek: szerzett a férjemnek egy darab barnakenyeret szalonnával, és kölnivízben áztatott vattadarabot.

A kihallgatáson arról faggattak, hogy csináltunk-e szovjetellenes tevékenységet, de szóhoz sem jutottunk, mert a magyar egyetemet végzett tolmács helyettünk felelt. Ismét szabadok lettünk, kiléptünk a börtön kapuján.

Mikor elértünk Hidegkútra, házigazdánk mesélte, előző nap kerestek bennünket a GPU-tól, így jobb, ha nem maradunk. Mondta, hogy éjszakára befogad minket, de reggel tovább kell mennünk.

Másnap elindultunk, de már az első száz méter után orosz járőrökkel találkoztunk, szerencsére nem vettek észre, így befutottunk egy villa kertjébe. Parkodtunk a ház mögé bújni, de éppen kilépett egy férfi a házmesterlakásból. A csavargókülsejű idegen durván ránk kiabált.

– Hé, mit akarnak itt?

Amint a közelünkbe ért, döbbenten bámult, karjait kitartha és könnyes szemmel átölelt minket. Londonban együtt diákoskodtak a férjemmel, sokat járt a színházunkba. A házban a felesége és két lánya is sírva borult a nyakunkba. Lebeszéltek, hogy tovább folytatjuk utunkat, állítólag a németek újabb kitörésre készültek. Szerencsénk volt, mert világlukban az oroszok postát és rádióállomást rendeztek be. Az állomás parancsnoka megvédte őket, megúszták a nagy razziákat. Terített asztalnál ettük az ebédet, még szalvéta is akadt. Külön hálószobát kaptunk.

Egyheti otlétünk után hírül vettük Buda elestét. Egy-két nap múlva barátunk elment terepszemlézni a házunkhoz. Két nap múlva jött vissza. Egy napig hullákat temetett Budán, dacára remek igazolványának. Közölte, házunkat nyolc bombatalálat érte, romokban hever. A házmesternél maradt pár holmink, amiket nekünk őriz. Barátunk titokzatos arccal a zsebébe nyúlt, és elővette férjem arany töltőtollát, mondta nincs minden kárba vesztve, érdemes elindulnunk, a romok között még biztosan találunk értékeket. Aznap este lejött hozzánk egy orosz tiszt. Megtetszett neki a toll. Mondta, odaadja érte a géppisztolyát. János kérte, hogy az aranytoll fejében inkább vigyen el minket Budára a házunkhoz. Belement. Másnap reggel indultunk. Akkor láttam először a város képét ostrom után, mindenfelé romok, halottak. Sovány, rongyos emberek félős sietséggel surrantak el a romok között, kezükben vödörrel. A szomszomság hajthatta ki őket az utcára.

A házmester könnyes szemmel fogadott. Elmondta, hogy keresett minket az orosz és a magyar politikai rendőrség is.

Az orosz elment pálinkát keresni, mondta, egy óra múlva visszajön. Bementünk a házba. A szalokban minden romokban hevert. Az éjjeliszekrény fiókjában arany karkötő-órát találtam. A beomlott mennyezet romjain át utat törtünk a falba épített ruhásszekrényig. Találtunk cipőket, selyem-szővet anyagokat, ruhákat, retikulókat. Az összetört toalet-asztal roncsai alatt püdereket, parfümöt, rúzsokat, aranyceruzát, briliánsokkal kirakott arany pudriét. Több órán át kutattunk a mínusz húsz fokos hidegben. A házmester hívott hozzájuk, főzött nekünk forró teát. A belső szobában teáztunk, mikor idegen férfihangot hallottunk.

– A politikai rendőrségtől jövök. A háztulajdonost keressük.

A házmesterné elbújtatott minket a kamra ajtaja mögé, úgy, hogy félig nyitva hagyta az ajtót. A félig nyitott ajtó és a házmesterné nyugalma mentett meg. Nem néztek be a kamrába.

Lehordtuk a romok között összeszedett holmikát, két nagy batyuban. Végzőra megjelent az orosz tiszt is, hol sírt, hol énekelte. Az egyik utcasarkon eldobta a pisztolyát, kijelentette, nem harcol tovább. El akart bujdosni az erdőbe, szántani akart. Nagy nehezen mégiscsak elindult velünk.

Barátunknál hagytuk a batyunk javát. Tudtuk, hogy tovább kell mennünk, a politikai rendőrség a nyomunkban. Egyetlen hely, ahova mehettünk, a máriaremetei kolostor. A prior meglehetősen hidegen és zárkózottan fogadott. Félt, hogy az orosz parancsnokság védelmét elveszítik, ha rájönnek, menekülteket rejteget. Végül behívatott egy fiatal novíciust, hogy helyezzen el bennünket. Mindössze három napot töltöttünk a kolostorban. Itt került a kezünkbe az első magyar újság, amit az oroszok által megszállt Pesten nyomattak. Hosszú tudósítás volt benne, hogy a nép hogyan ítélkezik árulói felett, hogy nyilvános akasztások vannak és a kivégzettek holttesteit heteken keresztül lógnak az utcai lámpaoszlopokon. Milyen nép ítélkezik és kik felett? Rég nem hallott, de ismert neveket olvastunk az újságban. Ezek az emigrációból hazatért szovjet állampolgárok ítélkeztek a magyar nép nevében, a börtönökből szabadult söpredék segítségével. Listákat olvastunk. A még kézre nem kerültek, de már eleve halálra ítélték listáit. Az újságból tudtuk meg, hogy a szakszervezeti művészeti tanács férjem összes művét feketelistára tette, velem együtt. A vád az volt ellenünk, hogy németeknek is játszottunk. A német megszállás alatt minden budapesti színház játszott, és jártak oda németek is. De ha ez mégis bűn, akkor miért mentesültek ez alól a vád alól azok a kommunista színészek, akik szintén egész idő alatt játszottak és végül titkos párttagsági igazolványukat elővéve, bevonultak a színházakba, mint igazgatók?

Negyedik nap, éppen a levesünket kanalaztuk, amikor beállított egy vörös hajú, potrohos ember a magyar politikai rendőrségtől.

– Maguk velem jönnek! – kiabálta gyűlölettel a hangjában.

A nyitott ajtóban megjelent a prior sápadt arca, háta mögött pár szerzetes, riadtan, némán, tehetetlenül bámultak. Potrohos ismerősünk hengegett. Előadta, hogy ő a kommunista titkosszolgálat embere volt az egész háború alatt, és hogyan szökött meg különböző börtönökből, és hogyan ölt meg közben sok-sok SS-katonát. Csak rá kellett nézni, elhízott testére, zizenyős szemére, nyilvánvaló volt, hazudik. Felálltunk, utasítására szó nélkül követtük. Az ilyen alakok voltak a legveszélyesebbek és a legvéresebb szájú uszítók, akik kényelmes rejtkehelyekből másztak elő hazug mesékkal az orosz megszállás után. A rendőrlégénység majdnem csak bűnözőkből állt.

A politikai osztály vezetője Lukácsné nevezetű csúnya és öregedő szadista asszony volt. Szájából mást nem hallottam, mint fasiszta, nyilas, náci, népellenség, háborús bűnös. A kihallgatást olyan alpári hangon kezdte, hogy nem voltunk hajlandóak válaszolni neki. Így a kihallgatásunkat egy mérsékelt hangú rendőrkapitány folytatta. Kérdeztem, mivel vádolnak minket.

– Miért nem zárta be a színházat, amikor a németek bevonultak? – szegezte a kérdést a férjemnek.

– Mert egyetlen színház sem zárt be – felelt János.

– Miért nem szabotálta a fasiszták által hozott törvényeket és rendelkezéseket?

– Miért nem szabotálták ezeket az úgynevezett baloldali elemek?

– Mert agyonlőtték volna őket.

– És miért pont tőlem kívánná, hogy agyonlövessék magamat? – kérdezte János.

Végül csak egyetlen konkrét vád maradt ellenünk, hogy én a rádióban a *Szózatot* szavaltam el, amely a magyar nemzeti *Himnusszal* egyenértékű költemény. Ezzel nyilván a háború folytatására buzdítottam az ellenséget.

Másnap közölték, hogy átszállítanak az orosz állami rendőrség irodájába, mert súlyos vádak merültek fel ellenünk olyan bűncselekmények miatt, amelyeket a szovjet hadsereg ellen követtünk el. Mikor beléptünk az oroszok által lakott villába, fiatal lány futott elénk, és örömmel üdvözölt bennünket. Mondta, nagy rajongóm, minden szerepemben látott, sőt, a fényképeimet is gyűjti. Meghatódtam. Orosz származású lány volt, aki gyermekkorában került Magyarországra. A GPU tolmácsa volt. Mikor megtudta, hogy mint politikai bűnözők és foglyok vagyunk itt, felkacagott.

– Maguk?! Hiszen Magyarországon mindenki tudja, kik voltak és mit csináltak. Az őrnagynak elmesélte kálváriánkat, azt is, hogy éhesek, piszkosak és ártatlanok vagyunk. Az orosz tiszt átadta nekünk a fürdőszobáját, ami a régi idők minden luxusával volt berendezve. A fürdő után az ebédlőbe vezettek, ahol terített asztal várt ránk. Olyan ebédet et-

tünk, ami még a Ritznek is a becsületére vált volna. Ebéd után beszélgettünk az orosz tisztekkel. Azt kérdezték, hogy a magyar rendőrség mit akart tőlünk. Mondtuk, fekete-listára tették minket a kommunista színészeink. Az őrnagy erre kijelentette, hogy Magyarországot az orosz hadsereg foglalta el, és nem a kommunista színészek, és az fog történni, amit ők akarnak. Beszéltek az orosz színházakról és felajánlották, hogy menjünk Moszkvába. Az orosz állam vendégei lennénk, tanulmányozhatnánk az ottani művészeti életet. Azt válaszoltuk, hogy egyelőre semmire sem vágyunk jobban, minthogy aludhasunk. Azonnal felhívták a villa tulajdonosát, aki az ismert recept szerint a házmesterlakásban lakott. Közölték vele, ideiglenesen szerezzen nekünk két kényelmes ágyat és biztosítson külön szobát. Az őrnagy ezek után behívatta az egyik katonát. Utasította, hogy azonnal hozza ide a magyar rendőrség kapitányát. Mi vegyes érzésekkel vettük tudomásul, kértük az őrnagyot, hogy hagyja békén a rendőrkapitányt, mi nem vagyunk képesek arra, hogy idegenekkel szövetkezve ártsunk honfitársainknak, bármilyen utolsók is tudnak lenni. Másnap reggel az őrnagy tisztiszolgája a szobánkban szolgálta fel a reggelit: csokoládét, dzsemet, vajot, mézet, pirított zsemlét, szardíniát, sonkát, bort és pálinkát. Még egy amerikai cigaretta is volt a tálcán. Annál meglepőbb volt, amikor a magyar rendőrkapitány megjelent, és közölte, hogy visszamegyünk a börtönbe. Elkísértek minket a pincéből átalakított fogház irodájába. Egy-egy hat négyzetméternyi pincefülkébe ötven-hatvan embert bezúfoltak. Ötszáz ember számára egy klozett volt, az is eldugult. Nyolcvanéves agyonvert férfit taszigáltak be éppen. Mikor lelökték a padra, alig tudott ülni maradni. Nem bírtam tovább, zokogni kezdtem. A fogház vezetője éppen az adatainkat kezdte felvenni, amikor kinyílt az ajtó és belépett egy orosz kapitány, tolmáccsal. Követelte, hogy adják át a foglyok jegyzékét és indokolják meg, ki miért van elfogva. Az orosz kérdezte a fogház vezetőjétől, miért vagyunk ott. A tolmács közölte, hogy híres színésznő vagyok, a férjem színházigazgató, és nem tudja pontosan mi a vád ellenünk. Az orosz öklével verte az asztalt.

– Hogy mernek ilyen embereket elfogni? És miért fogdosnak össze gyerekeket, aggasztányokat? Rablásra, lopásra, személyi bosszúkra használják fel a Vörös Hadseregtől kapott hatalmat!

A fogház vezetője dadogva védekezett, és csak az volt a baja, hogy a foglyok előtt kiabált vele a kapitány. Nem látszott rajta a megbánás. Az orosz kapitány hozzánk fordult.

– Ne féljenek, nem lesz semmi baj! – majd távozott.

De rövidesen megjelent a potrohos, aki a kolostorban elfogott bennünket, két civil ruhás orrossal. Megragadtak minket és cipeltek kifelé. Egy villa kertjébe hurcoltak minket, a ház falához állítottak. A két orosz elővette a revolverét.

– Te... ezek agyon akarnak löni bennünket – súgta János.

Álltunk a falnál, szakadt ruhában, kócos hajjal. Egész életem elvonult előttem. Hirtelesen mozdulattal mellen ragadtam az egyik revolveres oroszot.

– Gyilkosok! Gazemberek! Meg akarnak ölni! Nincs joguk hozzá. Nem vétettünk senkinek – üvöltöttem, a hangom harsogva szállt túl a romba dőlt házakon. A potrohos megragadott, de mellbe vágta, majdnem elesett a hóban.

– Ártatlanok vagyunk! – üvöltöttem tovább.

A szomszédos villák ablakaiban és a szomszédos kertekben emberek jelentek meg. Egyre többen futottak hozzánk. A potrohos megijedt a nyilvánosságtól. Egyértelművé vált, hogy ő volt a felbujtó. Könyörgött nekem, ne kiabáljak, ne csináljak botrányt, és nem lesz bántódásunk. Üvöltöttem, sikítottam. A potrohos villámgyorsan elmenekült, otthagyt minket a két orrossal. A két orosz megrémült. Mindenki odajött hozzánk érdeklődni. Sokan felismertek, könnyes szemmel esedeztek a két orosznak. Ők kitereltek minket az útra. Az egyik orosz megállított egy teherautót. Feldobtak bennünket a kocsira, és elindultunk kifelé a városból. A teherautón orosz jazz-band tagjai utaztak. Férjem némán ült, fogta a kezem, én hangosan zokogtam. Az egyik orosz szaxofont ragadott, valami vidám melódiát játszott a fülemben. A többi orosz röhögött, csapkodták a combjukat. Reszkettem. Így utaztunk a halál felé, harsány röhögések és vidám zenekíséret közepette.

Egy másik börtönbe vittek az oroszok. Enni nem kaptunk. A cellánkba egy vödör vizet hoztak, abból ihattunk. A férfiak celláit lehetett fűteni, a miénket nem. Minden-

nap kihallgattak, mindig ugyanazt kérdezték napról napra. Verték, kínozták a foglyokat. Minket nem. A férfi és a női cella közel volt egymáshoz. Esténként énekeltem, ismert dalok dallamára, magam költötte szövegeket. Az oroszok szerették, ha énekelek. Az őrnagy kedvelt minket, a kihallgatások alkalmával néha enni kaptunk tőle. Panaszkodtam, hogy a többiek éhen halnak. Nem tudott fegyelmet tartani, az örök elloptak mindent. Az őrnagy kifakadt.

– Látja, maga a fogoly, én vagyok a rabtartó, és mégis arra kérem, hogy bocsásson meg nekem, és ne ítéljen! Magát a honfitársai adták át nekünk, hogy végezzük ki a férjével együtt, mert német kémek, akiket csak azért hagytak életben, hogy kikémleljék az orosz felvonulást. Én csak egy tanácsot adok, a legokosabb, ha elbujdosnak, kivándorolnak. Ez már nem a maguk világa. Itt nem lesz más világ. Most pedig tűnjenek el, de azonnal!

A kilenc nap alatt, amit a börtönben töltöttünk, elolvadt a hó. Langyos tavaszi napon indultunk el az ismeretlenbe. Azt sem tudtuk, hol vagyunk. Úgy gondoltuk, az egyetlen megoldás, ha a vidéki birtokunkra megyünk. Utólag kiderült, hogy ez volt életünk legrosszabb döntése. Először visszamentünk Hidegkútra az értékeinkért. Mikor megérkeztünk, a barátom mesélte, hogy a szomszéd szegedi barátai, akik itt húzódtak meg, gyerekestül indulnak, menjünk velük, az lesz a legjobb. Budafokon van egy ideiglenes híd. Barátunk az oroszok tolmácsától szerzett nekünk ideiglenes papírokat. Hosszan tanakodtunk, hogy hova rejtjük a pénzt, az aranyórát, az arany cigarettatárcát. Végül a csecsemő pólyájába dugtuk. Én vittem a pici babát. Két batyu a férjem vállára került, és a család hároméves kislányát is ő vezette.

Szerencsésen kiértünk, elértük Budafokot, de pechünkre nyolc napra lezárták a hidat. Mindenki kénytelen volt visszafordulni. Mikor elértük a várost, megállított minket egy orosz katona. A csecsemőt elvette tőlem az anyja. Az orosz kiégett üzlethelyiségbe vezetett minket, ami előtt tolmács állt, aki azonnal felismert bennünket, és kérte az oroszt, hogy engedjenek el, mi ismert művészek vagyunk. És akkor a Nemzeti Színház színészei vonultak el előttünk, valami előadásra vitték őket az oroszokhoz. Ők is kapacitáltak elfogóinkat, hogy engedjenek szabadon. Ekkor az üzlethelyiségből kiugrott egy férfi az elfogottak közül, színházi fényképész volt, sokszor fényképezett és mindig csúszó-mászó alázattal beszélt velem.

– Fogják el ezeket az embereket! Ismert fasiszták – ordította teli torokból.

Az orosz nem értette, mit mondott, így közölte, mehetünk tovább. Elengedtek, de alig tettük pár lépést, futva jött utánunk. Visszacipelt minket. Úgy látszik, a fényképész mégis megértette magát.

Az oroszok kihallgattak, rájöttek, semmi rosszat nem tettünk, pár óra múlva elengedtek. A fényképésznek viszont ott kellett maradni. Hamis vád miatt kihallgatás és fogság várt rá.

Miután nem volt hol aludnunk, egy filmszínész barátunk gellérthegyi címére mentünk. Hiába kopogtunk, nem jött ki senki. Már indultunk volna tovább, mikor rongyos ruhájú, vörös sálás férfi jelent meg a kertben. Nem a színész lakott ott, hanem az egyik börgyár igazgatója, aki annak köszönhette a szabadságát, hogy a gyára az oroszoknak is dolgozott. Megint segítőkre találtunk, de abban a pillanatban eszembe jutott, hogy a pólyában maradtak az értékeink. Azonnal indultam vissza a Szalag utcába, a szegediek ott húzták meg magukat. Veszélyes utamat sikerrel tettem meg, éjfél előtt ismét besurrantam a gellérthegyi villába. Egyéb alkalmatosság nem lévén, az ebédlő nagy asztalán csináltak nekünk ágyat.

Házigazdánk megtudta, a gyárát vezető orosz parancsnok teherautót küld vidékre, hogy élelmet szerezzen a munkásoknak. Mondta, ha valamivel meg tudjuk vesztegetni, akkor biztos elvisz minket is. Feláldoztuk az aranyóráinkat. A teherautót vezető hadnagy pálinkát kért tőlünk. A gyárigazgató sógorának volt egy üveg francia konyakja, amit a szabaddulás napjára tartogatott, mégis nekünk adta.

A kocsin a ponyva alatt lapultunk, ránk dobtak bicikliket, ládákat. Soltvadkertig mentünk velük. Okosabbnak tartottuk, ha onnan már gyalogolunk.

Mikor megérkeztünk, rongyos ruhájú öregasszony fogadott. Alig ismertem fel benne a hajdani elegáns dámát, a földbirtokos feleségét. Férjét elvitték az oroszok. Kétszer is kellett mondani a nevünket, mire megértette, kik vagyunk. Nyakamba borult és zokogott.

Házunkat kifosztották, az üres házba vincellérünk költözött be a rokonságával. A kiskunhalasi politikai rendőrség minden héten kiszállt a birtokunkra. Az oroszok a legváratlanabb pillanatokban tűntek fel. Nem merészkedtünk a házunkba.

Végül azt a tanácsot kaptuk, hogy menjünk a szomszéd falun lévő távoli tanyára, amely az erdő szélén áll. Egy fiatalember élt ott. A tanya kis dombon épült, így több kilométer távolságból meg lehetett látni, ha valaki közeledett. A házat már rég kifosztották. A férfi az élelmiszert és a konyhai edényeket a dombon rejtette el, csak napközben ment be főzni a kifosztott házba. Nekem nagyon tetszett ez a terv. Már tavaszodott. Itt hosszabb ideig megmaradhattunk. Az ifjú Péter nevű erdei remete befogadott minket.

Hajnal felé érkezünk meg Péter tanyájára. Sovány, fekete pulikutya szaladt elénk, a farkát csóválta, de nem ugatott. Az oroszok minden kutyára rálöttek. Bogárnak, a remete kutyájának már rossz tapasztalata volt, az egyik orosz átlötte a két hátsó lábát. De szerencsére megmaradt. Péter rátalált az erdőben, hazavitte és ápolta. Bogár azóta nem ugatott, ha orosz látott. Péter úgy rendelkezett, hogy menjek az istálló padlására aludni, az a legbiztonságosabb hely. Janival és a kutyával lent aludtak a házban. Feküdtem a padlásra, élveztem a tavaszi meleg levegőt. Az éjszakai sötétség jólesett a szememnek. Előjöttek az emlékeim.

Emlékszel, a dombtetőn mennyit beszélgettünk a régi sikereinkről. Hetek múlva meséltem el neked, hogy az első éjszakán, a padlásra, hálát adtam az Istennek, hogy te vagy a férjem. 1941 tavaszán házasodtunk. Mint színésznő, mindenkiel kacérkodtam: Kabos Gyulával, Ráday Imrével, Páger Antallal. Básti Lajossal is, aki vágyakozva nézett rám, sármos mosolya, jellegzetes, mély hangja hódított. Én voltam Lulu, Lajost a Vígből kérték ki partneremnek. Te tudtad, hogy csak a színésznő kacérkodik, a feleség hű hozzád. Akkor ott a padlásra úgy pihentem meg a másoktól kapott kemény matracon, mint régen a hosszú előadás és a hajnalig tartó társasági élet után a saját ágyamban. Sztár voltam! A nők utánzóztak, olyan kalapot viseltek, mint én. Garbóhoz hasonlítottak. Valóban, kicsit hasonlítottam Gréta Garbóra. A világ csodálta, engem is csodáltak. Lobogó tűz voltam a színpadon, otthon pedig középosztálybeli úriasszony. Nem híresültem el olcsó kalandok által.

Másnap délután a pirtói fölbirtokos felesége, Klári, érkezett rossz hírekkel. Távozásunk után két nappal a kiskunhalasi politikai rendőrség kiszállt a házunkhoz, Pirtóra. Minket kerestek. Azért jött, hogy figyelmeztessen. Megköszöntük, hogy eljött. Péter tanácsolta, menjünk a volt képviselő barátja tanyájára, ami innen csak húsz kilométer. Kérte, egy héttig ott húzódjunk meg, ha elmúlik a vészhelyzet, visszajöhetünk. A képviselő egyszerű juhászként él a tanyáján, a többi juhással.

– Nem árulja el a többi juhász? – kérdeztem Pétert.

– Nem, mert a többi juhász is tartalékos tiszt, vagy hasonszórú ember.

Vittünk magunkkal csomó ruhaanyagot, hogy élelmiszere cseréljük. Elindultunk hárman, a menetet Bogár zárta. Izmaink kezdtek hozzászokni a gyalogláshoz, fáradság nélkül, hamar megérkeztünk. A ház ajtaja tárva-nyitva volt, beléptünk az üres, kiégett romépületbe, rongyos ruhájú parasztlány feküdt holtan a földön, szösze haja megalvadt vérben ázott. Meztelen alsótesttel hevert. Megborzongva vetettünk keresztet.

Tanácsalatosan indultunk tovább. Pár kilométerrel távolabb egy parasztemberre akadtunk, aki a szőlőjét kapálta. Köszönt nekünk, nem kérdezett semmit, és nem habozott egy percig sem, a segítségét ajánlotta. Felesége a szállásért és az ellátásért nem kért semmit. Szegények, de amijük van, azt jó szívvel adják, mondta. Előszedtem a batyunkból két kislányuknak egy-egy ruhára valót. Nagyon megörültek. Másnap a férfi elment örködni, mi a házban maradtunk. Délben harmonikaszót hallottunk, majd pár perc múlva dörömböltek az ajtón. Bemenekültem a szobába. Jani ajtót nyitott. Három részeg orosz rontott be, egyikük kezében harmonika volt. Nekiestek az asszonynak. Szegény teremtés rúgott, harapott, a két kislány sikoltozott. János próbálta megvédeni az asszonyt, erre mind a hárman nekiestek, megragadták és a sarokba vágták. Ezalatt az asszonynak sikerült az ablakot kinyitnia, már ugrott volna ki, de akkor az oroszok elkapták a lábát. Az asszony torcaszakadtából ordított: segítség, segítség!

Abban a pillanatban nyílott az ajtó. Körülbelül tíz-tizenöt férfi állt ott némán, kezükben ásóval, kapával, vasvillával. Az oroszok rögtön elengedték az asszonyt. A több sebből

vérző nő feltápaszkodott és teljes erőből pofonvágta az egyik orosz. A következő pillanatban kitört a verekedés. A nép dühe egy-kettőre leterítette a három orosz. Az istállóból előkerültek borjúkötelek és kegyetlenül megkötözték őket. Úgy döntöttek, hogy szólnak a szomszéd faluban székelő vörös rendőrségnek. Mi hátramentünk a szérúskertbe, a szalmakazal tövében lyukat fúrtunk és elbújtunk. Arra ébredtünk, hogy az egyik kislány rázogató, ott állt előttünk Péter is. Kiderült, hogy a kiskunhalasi rendőrség vezetője a helybeli suszter lett. Péter beszélt velem, fogalma sincs róla, hogy mi hol vagyunk. Legendának tartotta, hogy Pirtón jártunk.

Visszamentünk a tanyára. Mindig csak annyi élelmiszert szedtünk elő, különböző rejtékhelyekről, amennyi egy-egy étkezéshez szükségeltetett. Mint szakácsnő, egyáltalában nem remekeltem. Találtam egy kézírásos füzetet, abból próbáltam főzögetni, de Janiék fellázadtak és a füzetet elégették. Ők maguk készítettek túrós palacsintát vagy más finomságokat. A palacsinta istenire sikerült, szinte mind én faltam be. Néha szereztünk csirkét, libát, kacsát. Ki vágta le őket? Na, ki? Természetesen, én. Időnként hányingerrel küszködtem, de megcsináltam. A sütés-főzés rájuk hárult. Mindenhez nem érthet az ember.

Két-három hétig aránylag nyugodt életet éltünk. Kláritól tudtuk meg, hogy a háború véget ért. Németország teljesen összeomlott.

Az angolok és az amerikaiak feláldozták Kelet-Európát az orosz terjeszkedési vágnak. Minden jel arra vallott, hogy ezt a szerencsétlen országot végleg bekebelezzik. Tanácsstagnul, letaglózva ültünk. Tudtuk, hogy előttünk áll az ősz és a tél. Már semmink sem maradt. Péter felajánlotta, hogy segít nekünk, elutazik a holminkért Budapestre, mivel már jártak a vonatok. Hétfői napon indult, hogy egészen biztosan hazérjen vasárnapig, amikor az öregasszony hozza a faluból a kenyeret. Egyedül maradtunk Bogár kutyával. Én lefeküdtem a padlásra, Jani a dombtetőn őrködött.

Tizenharmadik napon végre megérkezett Péter. Romba dőlt házunkból elhozta, amit talált. Találkozott vidéki rokonunkkal, Miklóssal, egy földbirtokos fiával is. A fiú érdeklődött irántunk. Péter nem merete elárulni a tartózkodási helyünket, abban állapodtak meg, hogy majd mi írunk neki. Írtunk is. Tíz nap múlva megérkezett Miklós. Hozott magával szalonnát, sonkát, de az utóbbit elvették tőle a vonaton az oroszok. Csak a több méter hosszú kolbász maradt meg, amit a derekára csavart. Miklós pár napig velünk maradt.

Bogár egy napon eltűnt és soha többé nem került elő. A szívünk szakadt meg érte és meg is nehezítette a helyzetünket, nem volt, aki jelezen. A legváratlanabb pillanatokban kellett elbújnunk. Késő őszi délután, az erdő szélén megtaláltuk Bogár holttestét. Megkönnyeztük, és eltemettünk fönt a dombtetőn.

Beköszöntött a tél. A házban nem lehetett fűteni, mert az oroszok szétverték a kályhát. Az istállópadlásra húzódtunk. Harmincfokos hideg volt, a deszkák és a cseréptető réseiben át behordta a havat a szél. Vékony takaró alatt feküdtünk, ruhástól. Feküdtünk egész nap. A kolbász és a kenyér is keményre fagyott, alig tudtuk megrágni. Ha megmozdultunk a fekvőhelyünkön, vagy a helyzetünkön változtattunk, fagyos hideg áradt be a takaró alá. Napokat töltöttünk így, vagy heteket, már nem érzékeltük az idő múlását. Csak feküdtem nyitott szemmel és nézegettem fejem felett az istállópadlás korhadt gerendáit. Gondolkodtam, az életről, a halálról, a civilizációról, a nagy, hangzatos jelszavakról: szabadság, emberi jogok, igazság. Béke és szeretet! Messze volt tőlünk!

– Ugye, már nem tart sokáig – kérdeztem.

– Nem, már nem tart sokáig – nyugtatott János.

Hallottam, hogy a hóban lépések ropognak. Miklós az utolsó pillanatban érkezett meg, ha nem jön, biztosan megfagyunk volna. Sikerült teherautót szereznie, mondta, elvisz minket Somogyba, azonnal indulnunk kell. Az autó a kommunista párt tulajdona volt. A sofőr a szükséges orosz igazolvánnyal rendelkezett. Lementünk a házba. Péter teát főzött, a konyhában égett a tűz. Közölte, veszélyben volt a tanya, így egyszer sem tudott feljönni hozzánk a padlásra. Megtudtuk, hogy december huszonegyedikét írunk. Elbúcsúztunk Pétertől, hálálkodtunk, de nem hagyta. Kilenc hónapot töltöttünk a tanyáján.

Késő este érkeztek meg Kevepusztára, a kis kastélyhoz. Az első napok úgy teltek, mint valami valóságos álom. A terített asztalra a legfinomabb ételek kerültek és a legpompásabb borok. Este meleg szobában, tiszta ágyban, puha párnák közt aludtunk. Karácsony-

este éjféle misére mentünk a kiserdőn keresztül a közeli faluba. De ez a béke csak látszólagos volt. A magyar és a vörös politikai rendőrség kénye-kedve szerint randalírozott. Mi sem voltunk már biztonságban, valaki jelentette, hogy a kastélyban lakunk. Egyik nap jött két vörös rendőr, minket keresett. Miklós mondta, nem lesz baj, ő mindenkit ismer. A két rendőr valóban illemtudóan beszélt velünk. Előadták, hogy a kommunista főtitkár följelentést tett a helybeli rendőrségen, hogy a házigazdánk fasisztákat rejteget. Az egyik rendőr annyira rendes volt, hogy felajánlotta, menjünk hozzájuk. A közeli erdőben laktunk. Elfogadtuk az ajánlatát.

A ház minden tekintetben ideálisnak bizonyult. A kastélyból szobalány hordta át nekünk az ennivalót. Egyhangúan teltek a napok.

Lassan újra eljött a tavasz. A lelkekben is új remények éledtek. Mindenki bizakodó figyelemmel fordult Nyugat felé, ahol megkezdődtek a békeszerződéseket előkészítő tárgyalások. Esténként a londoni rádiót hallgattuk. A londoni konferenciából világosan megtudtuk, hogy nincs több reményünk. A magyar kormány bűnös asszisztenciája mellett akasztófára húzták az ország színe-javát. Olyanokat is, akik az utolsó években koncentrációs táborokból menekültek, de régen földbirtokaik voltak, náciknak neveztek értelmiségieket, és kivégezték őket ártatlanul, bizonyíték nélkül.

Ekkor mondtuk ki először mind a ketten, hogy el kell hagynunk a hazánkat. Szerencsénkre férjem Németországba menekült húga Kevepusztára küldött három fiatal tisztet, hogy segítsen nekünk a menekülésben. Így lett az angolok által megszállt területre érvényes útlevelünk. Miklós pedig autót szerzett, azzal mentünk a határig. Ott elbúcsúztunk tőle. Pár lépést tettünk, amikor a fiúk figyelmeztettek, hogy óvatosan menjünk, mert az osztrák rendőrök minden pillanatban feltűnhetnek. Gyalogszerrel léptük át az osztrák határt. Cipőm rongyokban foszlott le a lábamról. Könnyek nélkül, remegő testtel, mezítláb tapostam a sarat. A szívem szaporán vert. Hazátlanok lettünk. A szabadság keserű íze némává tett. Sokszor hagytam már el a magyar határt, de mindig tudtam, hogy hazatérek. Haza?! De most nincs Budapest, nincs Magyarország. Ezekre gondoltam, mikor megérkeztünk hajnalban egy kis fenyőerdő szélére. Elrejtőztünk a nedves bokrok között és a zuhogó eső dacára álomba merültünk. Arra riadtam, hogy fázom, a többiek már fenn voltak. A fiúk mondták, hogy nem tanácsos az utakon mennünk, nemcsak az oroszok miatt, hanem az osztrák rendőrség is visszatoloncolhat minket. János előző nap beleesett egy tankcsapdába, térde megdagadt, alig tudott járni. Férjem a két barátunkba karolt. Folytattuk veszélyes utunkat. Leszerelt magyar katonával találkoztunk, aki Németországból igyekezett haza. Figyelmeztetett bennünket, hogy ne menjünk be a faluba, mert tele van oroszokkal. Tanácsát megfogadva a fölázott szántóföldeken gyalogoltunk tovább. János térde egyre jobban fájt, rájöttünk, hogy írándulása van. Sűrűn megpihentünk. A közeli országúton biciklis osztrák rendőrök cirkáltak, ilyenkor némán lehasaltunk. Végre elértünk egy házat. Az osztrák paraszt nem túl barátságosan fogadott, de amikor a csomagunkból előkerült a kolbász és a szalonna, segített. A fiúk dohányt is adtak neki. Mikor a paraszt a dohányt meglátta, mondta, kocsit is tud szerezni. Ha férjem térde nem sérül meg, sosem gondoltunk volna arra, hogy kocsit fogadjunk. Megérkeztünk az orosz megszállási övezet határoló Lapincs patakhoz. A paraszt idáig kísért. Közölte, innen már nagyon veszélyes a közlekedés. Visszafordult és elrobogott a kocsival. Hogy feltűnést ne keltsünk, bemásztunk egy gyümölcsös kerítésén, és meghúzódtunk egy fa tövében. Egy helybeli férfi felfedezett minket, azonnal látta, hogy menekültek vagyunk, akik az angolzónához igyekeznek, de lebeszélte bennünket. A határzóna meg volt erősítve osztrák rendőrökkel, a patak mentén pedig orosz járőrök mászkáltak. Rádöbentünk, hogy csödbe jutottunk. Elkeseredésünknek az egyik fiú döntése vetett véget.

– Így is, úgy is elfognak minket, akkor miért ne próbáljuk meg az egyetlen lehetőséget? Gyerünk át a határzónán! Hátha sikerül.

A kétségbeesett ötlet magával ragadott minket, elindultunk a határzóna felé. Teljesen sík réten kellett áthaladnunk, amelyen egyetlen fa és bokor sem állott. Nem mertem se jobbra, se balra nézni. Minden pillanatban vártam, hogy ránk ordítanak. De néha a legvalószínűbb dolgok sikerülnek. Senki sem figyelt ránk. Mikor elértünk egy faluhoz, sok gyerek játszott a templom előtt. Megkérdeztük tőlük, hogy hol vagyunk. Kiderült, már

mélyen bent járunk az angol megszállási övezetben. A falu végén osztrák rendőrrel találkozunk. Már nem volt időnk elbújni. A rendőr egyenesen felénk tartott, szájában cigarettával. Tüzet kért tőlünk. Barátságosan érdeklődött, honnan jövünk és hová megyünk. Bevallottuk, Magyarországról jövünk, az oroszok elől menekülünk. Megveregette a vállunkat, és megnyugtatott minket, hogy biztonságban vagyunk. Boldogan fellélegeztünk.

– Emberek vagyunk újra! Rongyosak, fáradtak, szegények, hazátlanok, de emberek! – szakadtak ki belőlem a szavak.

Kezdünk megszokni a gondolatot, hogy megérkeztünk egy civilizált, kulturált világba, hogy kiszabadultunk abból a földi pokolból, amelynek sötét árnyéka még lelkünk-re nehezült.

Az erdőben, közvetlen közel két lövés dördült el. Összerezentünk. A fák alól zöld vadásruhába öltözött ember jelent meg zergetollas kalappal a fején, vállán kétcsövű vadászpuskával. Vadászott.

Hozzá kell szokni ehhez a gondolathoz, hogy nyúlra is lehet lőni, nemcsak emberre. Hogy, aki reggel az ajtón csenget, az levélhordó is lehet, nemcsak a GPU. Biciklin jött egy fiatalember, nyakában fényképezőgép lógott. Megállt, fényképezni kezdte a tájat. Aztán megnézte karján az óráját, majd felült a biciklire, elkarikázott.

Csodálatos világ!

Jólöltözött emberek sétáltak az utcán. Csomagokat, táskákat fogtak a kezükben. Egyikük sem tartott attól, hogy kifosszák őket. Csilingelő villamosok jártak, utasokkal tele. Igaz, minket mindenki megnézett, főleg engem, mert mezítláb voltam. Végül szégyenkezve mentünk le a főutcáról egy szűkebb mellékutcába. Nem haragudtam ezekre az emberekre, akik megvető pillantással nézegettek bennünket.

Akkor elhatároztam, hogy ezeknek az embereknek, akiknek biciklijük, fényképezőgépük, órájuk, szép ruhájuk, barátaik, családjuk és meleg otthonuk van, egyszer elmesélem, miért jártam mezítláb a főutcán. Talán meg fogják érteni. ■ ■ ■

(Felhasznált irodalom: Vaszary János Zörgetik az ajtót című regénye.)